

14. Piwowarski W. Socjologia religii / W. Piwowarski. – Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1996. – 98 s. Prawo Wyznaniowe. Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. O gwarancjach wolności sumienia i wyznania. – Warszawa, 1989. – 396 s.

Пальшков К. Є. – кандидат політичних наук, доцент кафедри філософії та соціально-економічних дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ.

УДК: 329.11

КОНСЕРВАТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ В ЛИТВІ НА ПОЧАТКУ 90-Х РР. ХХ СТ.

На прикладі складного партійно-політичного протистояння у Литві на початку 90-х рр. ХХ ст. у статті розглядаються ризики затвердження авторитарних практик, як одного з варіантів модифікації консерватизму у наш час.

Ключові слова: консерватизм, протистояння, «Саюдис».

КОНСЕРВАТИВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ВНУТРЕННЕПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОТИВОСТОЯНИЯ В ЛИТВЕ В НАЧАЛЕ 90-Х Г. ХХ В.

На примере сложного партийно-политического противостояния в Литве в начале 90-х гг. ХХ ст. в статье рассматриваются риски утверждения авторитарных практик, как одного из вариантов модификации консерватизма в наше время.

Ключевые слова: консерватизм, противостояние «Саюдис».

CONSERVATIVE TENDENCIES WITHIN THE POLITICAL OPPOSITION IN LITHUANIA IN THE EARLY 90'S OF THE 20TH CENTURY

For example, sophisticated party-political confrontation in Lithuania at the beginning of the 90s. XX century. the article describes the risks of allegations of authoritarian practices as one of the variants of modification of conservatism in our time.

Key words: conservatism, opposition, «Sajudis».

Розпад Радянського Союзу та крах епохи комунізму, надали шанс колишнім радянським республікам віднайти своє місце серед світової спільноти, що існує керуючись демократичними принципами та ідеалами. Більше за інших, можливістю побудувати конкурентне суспільство та демократичну політичну систему скористалися Балтійські республіки, зокрема, Литва. Втім, незважаючи на високий рівень політичної свідомості та культури політичне протистояння в середині країни розглядалося під кутом застосування авторитарних практик.

Мета статті полягає у визначенні підґрунтя авторитарних ризиків у Литві на етапі відновлення державності.

В епоху Нового часу своє місце у трикутнику класичних ідейно-політичних течій (нарівні із лібералізмом та соціалізмом) посіла ідеологія консерватизму. Як відомо, у науковий обіг дефініція «консерватизм» була запроваджена французьким мислителем та політиком Франсуа Рене де Шатобріаном (1768-1848), а визначальний поштовх процесу ідеологічного будівництва дала Велика французька революція (1789-1799), на відношення до змісту та наслідків якої й затверджувались перші класичні ідеології.

Тоді консервативна доктрина знайшла своє втілення у конкретних положеннях, визначальним серед яких стала недовіра до новацій. Разом із тим консерватизм не відкидав

змін повністю, звертаючи при цьому увагу на вищу мудрість (Бога), чи авторитет, що слідкуватиме за всіма змінами, ретельно упорядковуючи їх. Як альтернативу реформістському світогляду, консерватизм апелював до традиційних цінностей (національних, релігійних, цивілізаційних), переконань та устоїв [1, с. 315-317].

Втім, навіть на момент активної розробки консерватизму як концепції, процес чого виявився вочевидь запізним, та як наслідок реакційним, вести мову про консерватизм виключно у категоричному сенсі було вкрай складно. Як іронізував з цього приводу один з класиків консерватизму, традиціоналіст Жозеф де Местр: «Проект переливання Женевського озера по пляшках менш безумний, ніж проект повернення того ж порядку речей, що був напередодні революції» [5, с. 26-38].

Так, подальший розвиток консерватизму, на думку англійського політолога Д. Шварцмантеля, був можливий у двох напрямках. Якщо з одного боку за підтримки широких мас народу, консерватизм міг сприяти затвердженню авторитаризму, то в іншому випадку консерватизм підлягав пристосуванню до нових соціально-політичних умов та перш за все масової демократії та вільного ринку [6, с. 65-66].

Як уявляється, ризики апробації першого варіанту модифікації консерватизму мали місце на початку 1990-х років у Литві. Так, незважаючи, на те, що серед країн колишнього СРСР посткомуністичну трансформацію Литви на рівні з Латвією та Естонією, можна назвати зразковою, шлях до демократії не можна назвати позбавленим складнощів опосередкованих, зокрема, складним політичним протистоянням.

У якості головного опонента комуністичній владі, у Литовській РСР виступив суспільно-політичний рух «Саюдіс», що об'єднав у своїх лавах як частину номенклатури, яка вже після оголошення «Перебудови» фактично готувала підґрунтя для майбутньої незалежності, так і широке коло національної інтелігенції. При цьому актив руху склав гуманітарний прошарок останньої.

Слід відзначити, що походження нової еліти з національної опозиції [7, с. 321], а часто з її радикально-націоналістичного сегменту, стало вкрай важливою обставиною, що зумовило подальший напрям змін у політичному полі Литви.

Головою Ради сейму «Саюдіса» було обрано одного з беззаперечних лідерів руху В. Ландсбергіса, постать якого для литовської політики згодом стала майже культовою.

Отримання переконливої перемоги на виборах у Верховну Раду Литовської РСР 1990 року кандидатами підтримуваними «Саюдісом», (власне «Саюдіс» оформлений у політичну партію не був) забезпечило обрання В. Ландсбергіса головою парламенту. Зважаючи ж на те, що прем'єр-міністром стала також особа від «Саюдіса» – К. Прунскене, нову владу слідувало сприймати як владу «Саюдіса».

Новий парламент швидко прийняв низку рішень із відновлення державності Литви. Рішення ж парламентарів про самостійний розвиток Литовської держави стало безпрецедентним для всього СРСР, адже своїм прикладом Вільнюс фактично довів «реальність» незалежності.

Однак згодом, із загостренням політичної боротьби в Литві виникли побоювання щодо застосування авторитарних практик, у чому одну одну звинувачували сторони внутрішньополітичного протистояння. І з урахуванням конкретного історичного досвіду такі побоювання мали право на існування. Як зазначав литовський політолог А. Лукошайтіс: «у населення збереглися спогади про довоєнний час, коли президент чинив більш значний вплив на політичне життя, ніж сьогодні». Відзначаючи, первинну роль парламенту у політичній системі сьогоднішньої Литви, зазначений вчений зауважив, що і сьогодні багато громадян «схильні покладати свої надії саме на президента», статус якого підкріплений доволі серйозними повноваженнями як-от: визначення зовнішньої політики, призначення прем'єр-міністра за згодою парламенту та звільнення міністрів [3, с. 50]. Ще більш красномовніше про наявність практики сильної влади зазначив інший литовський вчений, соціолог З. Норкус, коли назвав правління А. Вольдемараса та А. Сметони «диктаторським» [2].

На початку ж 1990-х визначальне політичне протистояння точилося між

В. Ландсбергісом та харизматичним лідером реформістські налаштованих экс-комуністів А. Бразаускасом.

Статус працівника консерваторії Вільнюса, піаніста, професора музикознавства та автора книг на відповідну тематику дали підстави В.А. Смірнову віднести В. Ландсбергіса до так званих «політиків моралі» – еліт, що опинились на верхівці політикуму, стрімко потрапивши туди із творчого середовища [4]. І в цілому така думка має рацію, адже те, як В. Ландсбергіс себе позиціонував цілком дозволяло відносити його до образу політикармантика першого часу посткомуністичної доби, для якого були типовими: апелювання до національно-історичних цінностей, прямолінійна критика політичних опонентів, превалювання культурно-гуманітарної проблематики на соціально-економічною тощо.

Зазначеному інтелігентному образу відповідало й оточення В. Ландсбергіса, актив якого склали представники наукової та творчої спільноти (поети, філософи, музиканти, актори та ін. [10, с. 91]). При цьому, якщо серед науковців були як представники технічних наук, так і гуманітарії [8, с. 225], провідна роль належала останнім. Зокрема, до «Саюдіса» входили письменники, раніше заборонені численні ідеї та думки яких після проголошення гласності, могли бути почуті народом. Втім, єдиним сильним підґрунтям, що об'єднувало представників «Саюдіса» була ідея здобуття незалежності. В той же час, маючи у більшості випадків гуманітарну освіту, та не володіючи досвідом роботи на керівних посадах, такі лідери не завжди виявлялись готовими до багатоманітної професійної політичної діяльності, яка у перші часи від здобуття незалежності передбачала прийняття відповідальних рішень із широкого кола первинних питань, зокрема, фінансового, економічного, соціального тощо змісту.

У підсумку ж на порядок денний вийшли проблеми не ідеологічного, а економічного характеру, адекватної відповіді на які уряд Г. Вагнорюса підтримуваний «саюдістами» не знайшов. Революційна ейфорія стрімко лишала литовське суспільство, а заклики до боротьби із «уявним» ворогом, в особі экс-комуністів, на чолі із А. Бразаускасом, та оперування демократичними категоріями, в умовах економічної кризи на очах втрачали свою ефективність. Тепер замість духовних цінностей запит пересічних громадян вочевидь стосувався проблем матеріального характеру, що продовжували загострюватись. По мірі загострення кризи закономірно охолоджувалась підтримка команди В. Ландсбергіса. І хоча покладати всю відповідальність на реформаторів було б неправильним, адже у подібній економічній кризі на початку 1990-х років опинилися всі без виключення республіки колишнього СРСР, причини зміни громадських настроїв слід вбачати у недалекоглядній стратегії влади, що була заснована, перш за все, на антирадянській тактиках. Зокрема, з метою дискредитації колишніх партійних кадрів та співробітників органів безпеки «Саюдісом» було ініційовано запровадження цілої низки по суті «люстраційних» механізмів. Разом із тим, окрім критики представників колишнього режиму моральної обструкції та ліквідації піддавалися різного роду радянські інституції на зразок колгоспів та радгоспів.

Так, згодом частина членів «Саюдіса» не згодних із державотворчими поглядами керівництва руху вийшла з його складу. В той же час, найбільш гострі кути у політиці В. Ландсбергіса, змусили мобілізуватися та співпрацювати багатьох його прямих опонентів.

Так, окремим предметом протиріч виступила безпосередньо державотворча політика реформаторів, на чолі із В. Ландсбергісом. Завдяки законодавчим ініціативам фактично зосередивши всю повноту влади у стінах парламенту, голову якого за обсягом повноважень до жовтня 1992 року слідувало сприймати першою особою держави, «саюдісти» отримали вагомий важелі для оформлення інституційного дизайну країни на свій розсуд. Визначальним же питанням мало бути розподілення повноважень між президентом і парламентом, як головними акторами за нового політичного порядку. І тут у Литві стався унікальний прецедент. В той час, як серед реформістські налаштованих еліт інших проєвропейські налаштованих посткомуністичних країн, у питанні розподілу повноважень між парламентом та головою держави превалювала думка про те, що центр тяжіння має бути зміщений у бік законодавчого органу, частина литовських радикалів, зокрема, В. Ландсбергіс вважали

навпаки. При цьому, під час розгортання даної дискусії ставало зрозумілим, що найвищі шанси обійняти посаду повноважного президента має саме В. Ландсбергіс, проведення ініціатив якого у парламенті забезпечував би «Саюдіс». Враховуючи ж те що, фігура сильного глави держави завжди зберігає потенційну небезпеку встановлення недемократичного режиму, така позиція В. Ландсбергіса та частини його соратників очікувано викликала побоювання та критику політичних опонентів, оплотом серед яких стала Демократична партія праці Литви А. Бразаускаса. Останні у політиці В. Ландсбергіса угледіли прагнення наслідувати в авторитарних методах здійснення влади міжвоєнному президенту Литви А. Сметоні. В той же час, за переконанням «саюдістів» саме ДППЛ продовжувала зберігати основну небезпеку для литовців через можливий реванш колишньої номенклатури.

Втім проект Конституції, що передбачав сильного за повноваженнями главу держави, не мав підтримки суспільством на референдумі, замість чого наслідком як політичних протистоянь, так і низки компромісних рішень у Конституції Литви, знайшов втілення інститут президента, що за вивіреном обсягом повноважень враховував думки більшості протиборчих еліт.

Таким чином, несумісність еліт «Саюдіса», персональні амбіції та неможливість конструктивної співпраці стали в повній мірі очевидними по досягненню головної спільної мети – відновленні литовської державності. А з програшем у 1992 році парламентських виборів та заміною більш досвідченими экс-комуністами менш досвідчених «аматорів» з «Саюдіса» стала очевидною необхідність трансформації «Саюдіса» [9, с. 31]. Так, даний суспільно-політичний рух перетворився на плацдарм для утворення нових політичних сил, а ризики затвердження президентської інституції авторитарного зразку були вичерпані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Куц Г. Консерватизм / Г. Куц // Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред. д-ра політ. н. Хоми Н. М. [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2014. – 779 с.
2. Литва: Первая и Вторая Республики [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.kurier.lt/litva-pervaja-i-vtoraja-respubliki/>.
3. Путь в Европу / Под общ. ред. И. М. Клямкина и Л. Ф. Шевцовой. – М., Новое издательство, 2008. – 400 с.
4. Смирнов В. А. Формирование политической элиты Литвы на рубеже 1980-1990-х годов: роль «политиков морали» / В. А. Смирнов // Балтийский регион. – 2011. – № 4. – С. 18-31.
5. Фадеева Т.М. Социальные революции и традиции: точка зрения консерваторов / Т. М. Фадеева // Социс. – 1991. – № 12.
6. Шварцмантель Д. Идеология и политика / Джон. Шварцмантель / Пер. с англ. – Х. : Изд-во Гуманитарный Центр, 2009. – 312 с.
7. Fritz V. State-Building: A Comparative Study of Ukraine, Lithuania, Belarus and Russia / Verena Fritz – Budapest. : Central European University Press, 2007. – 384 p.
8. Lieven A. The Baltic Revolution: Estonia, Latvia Lithuania and the Path to Independence / Anatol Lieven – New Haven and London : Yale University Press, 1994. – 454 p.
9. Matonytė I. Ex-nomenklatura and Ex-dissidents in the Post-communist Parliaments of Estonia, Latvia, Lithuania, and Poland / Irmina Matonytė // Viešoji politika ir administravimas. – 2009. – № 29. – P. 28-39.
10. Šaulauskas M.P. Postkomunistinės revoliucijos želmenys: į postmodernią Lietuvą? / Marius Povilas Šaulauskas // Mintis ir veiksmai. – 1998. – № 1. – P. 77-94.